

עורך הספר הרב
נחום גרינוולד,
המשמש גם רב
בית כנסת חב"ד
בליקווד

סקירה ראשונית על ספר שעוד ידובר בו רבות

"הרב"

מדובר ממש בספר היסטורי, מרגלית נדירה ומאירה, שיהפוך עד מהרה לאבן פינה בכל הקשור למשנת אדמו"ר הזקן • ההתרגשות והציפייה בלי ספק הצדיקו את עצמן • **סקירה מאלפת ביד אמן**

מנחם ברונפמן

המדרש שלנו ומחוצה לו. אותי בעצמי זיכה השי"ת להשתתף בעריכתו (יחד עם הרב משה שילת והרב אליהו קירשנבוים) של קובץ חשוב מאוד ויסודי מאוד המאסף מאמרים מכותבים חשובים, ביניהם גדולי המתעסקים במשנת אדמו"ר הזקן בחסידות, בהלכה, בביליוגרפיה וכו' והספר מאיר נקודות מגוונות בדמותו והגותו הראשונים והמקוריים של אדמו"ר הזקן - "הראשון".

ולמרות זאת, ולמרות הים הגדול שנכתב על תורת רבינו הזקן שאין לו סוף ותכלה, הספר הזה הוא מקורי וחדשני באופן יוצא דופן. והלוא דבר הוא!

אחד מהפנים המיוחדות שבו הוא, שבניגוד למרבית הספרות שהזכרתי לעיל שנכתבה אודות רבינו, שהיא פופולארית ופופולארית למחצה (במובן הטוב של ההגדרות הללו); הרי שספר זה, שמחזיק תש"פ עמודים, הוא ספר "למיטיבי לכת". בחלקם, המאמרים שבו ארוכים מאוד ומפורטים מאוד, כוללים הדגמות לטיעונים, ושוב הדגמות נוספות שמציגות את אותו העניין אך מזווית נוספת. גם ההפניות וההרחבות שבשולי הגיליון, יסודיות הן והולכות מעניין לעניין בהערות אגב ואגב דאגב.

אבל - וזה כמדומני העיקר - מאמריו של ספר זה פותחים **שערים חדשים**, הן לנקודות חשובות בקורות חייו וקורות

עטים הם הימים שבהם ספר העתיד לראות אור גורם בקרב מביני דבר התרגשות וציפייה דרוכה כזאת, כמו שארע בימים שלפני ח"י אלול האחרון. ההתרגשות הזאת היתה נחלתם של חסידים מחוגים שונים, וחוקרים שדמותו והגותו של הוד כבוד קדושת רבינו הגדול אדמו"ר הזקן צוקללה"ה יקרה לליבם, ואין צורך לומר של אותם מחסידי חב"ד שעוסקים ומתעניינים בעיון ובחקר משנת אדמו"ר הזקן וקורות דברי ימי חייו בעומק וברוחב - כאשר נודע להם כי ביום ח"י אלול יגיע מבית הכורף הספר "הרב", אחרי שנתיים של עיכובים ואיחורים בהוצאתו לאור.

כך חוקרים חסידות בישראל!

ואם לא שהייתי חושש שייראו הדברים כהגזמה וכהתלהבות נעורית יתירה, הייתי אומר שאכן מדובר ממש בספר היסטורי, מרגלית נדירה ומאירה, שיהפוך עד מהרה לאבן פינה בכל הקשור למשנת אדמו"ר הזקן, ועוד ידובר בו רבות. בכל אופן, זה ברור, שההתרגשות והציפייה בלי ספק הצדיקו את עצמן.

בשנים האחרונות העיסוק במשנתו של רבינו הזקן פרה ורבה בצורה משמעותית מצדדים וכיווני מבט שונים, בין כותלי בית

חיי חסידות חב"ד וראשוני תלמידיה ומפיציה בשנות ההתגבשות הראשוניות, ובעיקר לתורתו והגותו של אדמו"ר הזקן, שלבי התגבשותה, צביונה ומאפיינים יסודיים שבה. במאמרים אלו נשפכים כמים הרבה תובנות מבריקות חדשניות ומאלפות, ומשוקעת בהם מלאכת מחקר מופתית של השוואה, ניתוח, פירוק והרכבה. בזמנו, כאשר פרסם רח"ל את מאמרו בנידון (שגילה את ערוותו של המחקר האקדמי בחקר החסידות ישראל, ואת הפחים היקושים שלתוכם נפלו חוקרים, מהם החשובים שבחוקרי ההיסטוריה והמחשבה היהודית), עוררה המולה רבה שאלתו המדהדת החדה מתער: "כיצד חוקרים חסידות בישראל?". דומני שבספר שלפנינו באה תשובה ניצחת, פרוסה כשמלה, לאותה שאלה: "כך חוקרים חסידות בישראל!".

בעיקר המלאכה נשא, הן כעורך הספר והן ככותב מרבית המאמרים, הגאון העילוי הרב נחום גרינוולד, המשמש גם רב בית כנסת חב"ד בליקוווד, שנועד לשם ולתהילה במאמרים החשובים והיסודיים שהוא מפרסם בקובץ היכל הבעש"ט שגם אותו הוא עורך. אכן, אף כותבים נכבדים אחרים (ביניהם הרב יהושע מונדשיין ז"ל ויבל"א הרב שלום דובער ליון, הרב אליהו מטוסוב ועוד) השתתפו בקובץ ותרמו מידעוניהם ומפרי עמלם.

את הספר פותחים שני ליקוטים יקרי ערך מתורות ואימרות אדמו"ר הזקן המפוזרים (1) בהרבה ספרים שאינם משל אדמו"ר הזקן, (2) בכתבי אדמו"ר הרי"צ ז"ע. גם נדפס בו דבר יקר ערך – שיעורי המשפיע הנודע ומעתיק השמועה החב"דית, הרש"ג אסתרמן על התניא, שעד כה היה מודפס רק בקופיר ובסטנסיל (אלא שלא ברור לי למה הדפיסו רק עד פרק י"ט? הלוא המתחיל במלאכה אומרים לו גמור). עוד נושאים הנידונים במאמרי הספר: התניא – מ"יחידות" בכתב לספר לדורות; דיון בשאלת מועד כתיבתו ופירסומו של שער היחוד והאמונה; מאמר ארוך אודות המאמר היסודי של רבינו על היחס בין אמונה ודעת; מחקר השוואתי חשוב ביותר על "דירה בתחתונים", כמושג וכתורה עיונית; השיטות והשיטתיות בדרושי רבינו; אוסף תיעודי מיחידויות אצל אדמו"ר הזקן, ועוד ועוד.

כמובן, טרם הספקתי לקרוא בעיון הנדרש את הספר כולו, אבל אנסה בשורות הבאות לסקור כמה נקודות חדשניות חשובות שצדו את עיני במה שהספקתי כבר לעיין, ודומני שבהן יש משום טעימה מעוד הרבה דברים שמצויים בספר, והמעין יוכל לפגושם בעצמו.

לפני פטרבורג ואחרי פטרבורג

בשיחותיו של הרבי הרש"ב נ"ע בין החסידים אנו מוצאים את המושג של "לפני פטרבורג" ו"אחרי פטרבורג". שאחרי המאסר, מתוך שהתבטל הקטרוג וסרה הגזירה הרוחנית השממית, הרי החסידות שאמר רבינו הזקן היתה באופן אחר לגמרי, בלא

המגבלות והצמצום שאפיינו את התקופה שלפני המאסר; והתורות שאמר אז, התאימו לא רק ליחיד סגולה בעלי מדרגה, אלא גם לקהל רחב יותר. כמדומני שתמיד הגדרה זו, שרווחה מני אז מאוד, נשאר בה משהו עמום ולא מוגדר: מה מאפיין את ההבדלים בתורותיו של רבינו הזקן בשתי התקופות? הנטייה הראשונית היא לומר שקודם לכן המאמרים היו קצרים והמאמרים שלאחר מכן היו ארוכים ומפורטים יותר. אבל אמירה זו קשה להולמה בעובדות שבמצאות. כפי שמראה הרב גרינוולד במאמרו המקורי החשוב והיסודי בסוגיה זו (נדמה לי שזהו המאמר הראשון שמתייחס לסוגיה זו בצורה שלמה ומקיפה, בכלי ניתוח ומחקר השוואתיים ובקפדנות ביקורתית), יש מאמרים מלפני פטרבורג שהם ארוכים בכמותם, ויש מאמרים מאחרי פטרבורג שהם קצרים יחסית.

הרב

רבינו אדמו"ר הזקן רבי שניאור זלמן מליאדי זצוקל"ה נבג"מ נ"ע

פרקי חקר, ביורים בהיווצרות והתהוות משנת חב"ד, מאמרים על דרכו וחיותו, תולדות תלמידיו ועוד.

יוצא לאור להגל מאתיים שנה מהסתלקותו תקע"ג – תשע"ג

בעריכת נחום גרינוולד

מכון הרב

יוצא לאור בידי מכון הרב

אז מהו ההבדל הגדול?

מתוך ניתוח קפדני המודגם בדוגמאות רבות, מראה הרב גרינוולד באצבע, שההבדל בין סוגי המאמרים הוא לא בגודל ולא בהיקף, אלא בתוכן, במתודולוגיה [=שיטתיות] ובמהות.

התורה המוקדמת של רבינו מאופיינת בעיקר בהיותם מאמרים המיועדים לעורר לעבודה, לזעזע לב, ולהחדיר במוח ובעצמות את העיקרים של החסידות בעמידה מול הקב"ה. במידה מסוימת, למרות שכבר אז ניתן למצוא בתוכן את האופי החב"די הנבדל והייחודי, אפשר לראות בצביון של תורות אלו דמיון לתורות של אבות החסידות האחרים. חריפים, יוקדים, סוערים. מלאים בדברי עצות וחיזוק, ותביעות בלתי מתפשרות. מתאפיינים הם במשלים גופניים מוחשיים – ובהם המשל הידוע על המלך בשדה. (עוד דוגמה

מיוחדת: "ונופל לו מחשבות זרות בעת התפילה מפני שרוצה לעלות לדבקה בה ממילא הם נמשכים אחריו. וכמשל האדם הלובש בגד ארוך ונגרר בטיט וחומר וכשרוצה לעלות בסולם גם הבגד עם החומר וטיט עולה עמו").

לאידך, ביאור מושגי קבלה עיונית ושימוש בהם, כמעט ולא וקיים בדרושים שבתקופה זו. כמו כן בולט העדר הקישור והביאור בין חלקים שונים במאמר. "מאמרים הללו [של לפני פטרבורג] נאמרו כאמור כרעיונות מוסריים, שאכן תמיד יש לכך מסגרת פרשנית על המקרא ומשמעות החג והמועד, ושלד ביאורי בענין הגותי, אך נראה בעליל שאין הפירוש והמסגרת, אלא כטפל ממש שנבלע לגמרי בתוך התביעות והדרשיות לחוות חוויית אין עוד מלבדו" (עמ' תיח).

אפשר אפוא לראות בהם מאמרים שביסודם נועדו לתבוע, לעורר, לסייע ולהדריך את עובדי ה' של שומעיהם.

לעומת זאת, המאמרים שאחרי פטרבורג הם המאמרים שבהם בונה אדמו"ר הזקן מערכת שיטתית שכלתנית, מסגרת תשתיתית שבתוכה מוסבר לא רק באופן נקודתי ענין מסוים בעבודת ה' שרצה לחזק אותה בפני השומעים, אלא גם ובעיקר, הנחת משנה סדורה אודות משמעותה של עמידת העולם ותכלית קיומו מול קוב"ה, של גדולת ורוממות ה', אפסיות החומר מול האינסוף וכו' וכו' עם שימוש רב במושגי הקבלה העמוקים – וכל זאת בתוך מגמה פרשנית, שכלתנית מובהקת, להציג תמונה שלמה בעומק וברוחב, באופן שגם קורא שאיננו בעל מדרגה יוכל להבין ולהתבונן בדברים, ולהגיע לאפס קצהו ושמץ מינהו בהעמקת דעתו בגדלות א"ס ב"ה ובהבנת עניין אחדות ה' בעומקו בצורה אינטלקטואלית. כנקודה המהפכנית שמסמלת את המעבר מלפני לאחר פטרבורג מצביע הרב גרינוולד על כתיבת שער היחוד והאמונה (עמ' תלא).

אגב הדגמת הנקודה האמורה, ותוך הארת דיוק דברי והגדרות הרבי הרש"ב, מרחיב הרב גרינוולד את מצודתו, והקורא יוצא נשכר מכך שהוא מקבל תמונה רחבה הרבה יותר של הסוגיה. כך אנו לומדים על המסורת השונה במקצת בדבר שתי התקופות במסירת התורות של אדמו"ר הזקן כפי שהיא באה בחצר חב"דית אחרת – בנו של אדמו"ר הצ"צ, הרה"צ רחש"ז זצ"ל, האדמו"ר מליאדי; ועוד הרבה פנינים קטנות וגדולות אחרות. וכך במאמר יסודי זה אנו מקבלים ציור חדש של אופן אמירת הדרושים בזמן נשיאות רבינו ואופיים וצורתם, ובעצם, את סיפור התגבשותה של תורת חב"ד משורשים וניצנים, לאילן מתנשא אל-על מלא פארות ופירות.

דמויות עלומות

חטיבה אחרת בספר, מוקדשת לתלמידי אדמו"ר הזקן, ברובם חסידים בלתי נודעים לנו. כך הוא הגורל. יש מי שדמותו ואישיותו נצרכו ונשתמרו בזיכרון החסידי, ויש מי שנעלם ולא נזכר עוד. כפי

